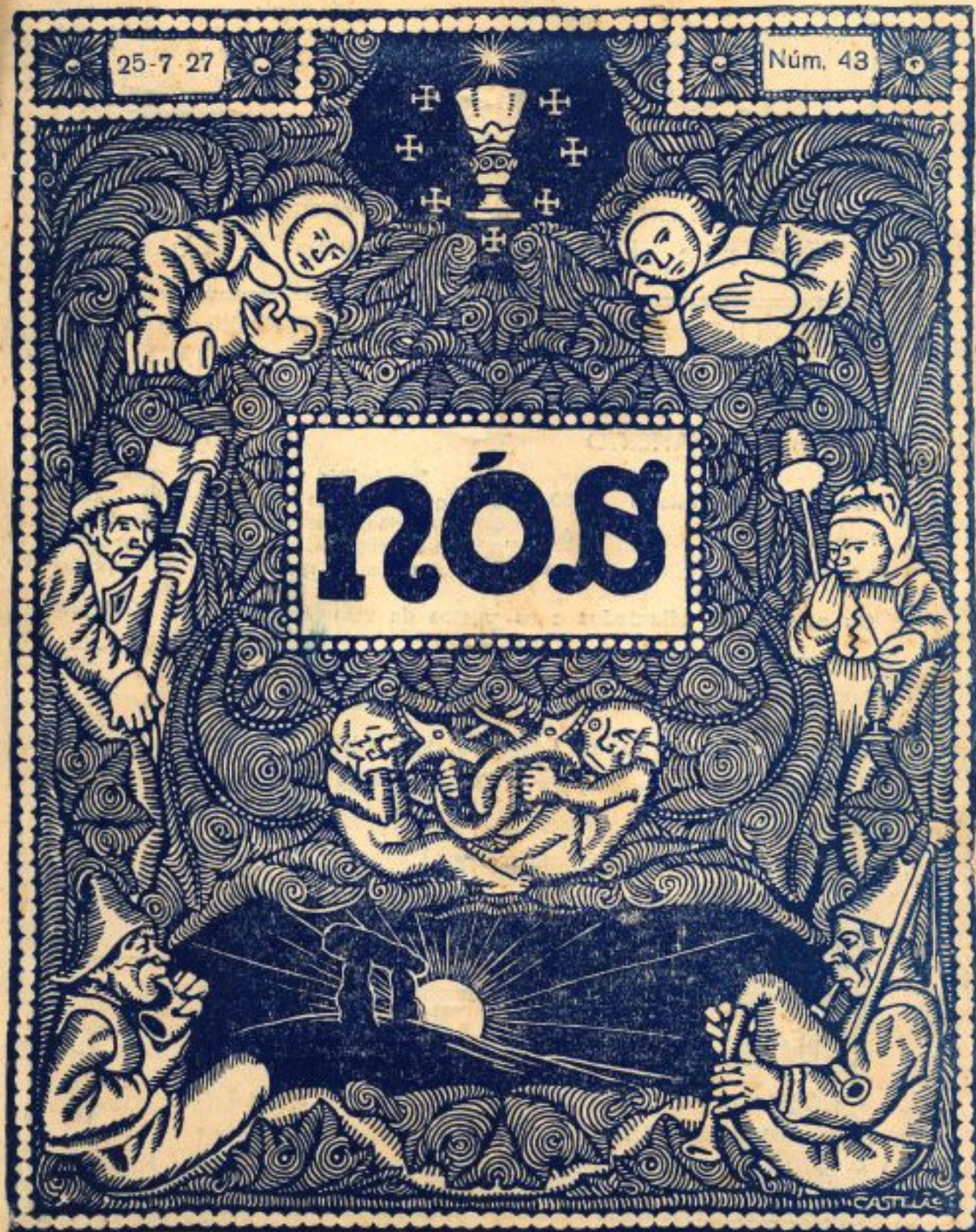

25-7-27

Núm. 43

nóis

CASTELLAS

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6.00 pesetas.
Fora da Península	8.00 ..
Número solto	0.70 ..

NOTA

Este boletín non publicará mais orixinais qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

O retrato, Peito de lobo, O segredo, por Castelao.
Meditacións compostelans, por R. Otero Pedrayo.
Da mitoloxía popular galega, por Vicente Risco.
As arelas da mosca semipanteista, por Magariños.
Bibliografía da prehistoria galega, por F. L. Cuevillas e F. Bouza Brey.
Os homes, os feitos, as verbas, pol-a Redacción.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

VICENTE RISCO

ABOGADO

Sto. Domingo, 47-2.º OURENSE

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano IX

Ourense 25 Xulio 1927

Núm. 43

O RETRATO

Por amainar a concencia guindel co meu fi-
duo de médico no fondo d'unha gabela e
busquei outra maneira de me valer. As xentes
xa non sabían que eu era dono de tan tremen-
da licenza oficial; pero unha noite foron re-
queríndol-os meus servizos...

Era domingo. Melchor, o taberneiro, agar-
daba por min ó pé da porta. Dóume as «boas
noites» e rompeu a chorar e por antr'os salou-
cos saíalle as verbas tan estruchadas que so-
mentes logrou decirme que tiña un fillo a
morrer.

O probe pal turraba por min y-eu deixába-
me levar enfeitizado pol-a sua door. E tiven
tan fortes anxeios de complacer-o que sentín
xurdir nos meus adentros unha gran cencia...
E cando chegamos logrei arriarme de Melchor,
e con finxido acoitamento confeseille que eu
sabía moi pouco...

- Repara que fai moitos anos que non visi-
to enfermos.

E o probe Melchor facendo un esforzo para
que as verbas saísen enteiras sioume queda-
mente:

- O meu filliño xa non precisa de médicos,
señor; eu xa sei que o coitado non pasa da
noite. O rapaciño váiseme e non leño ningún
retrato seu.

Ay, eu non fora chamado como médico; eu
fora chamado como retratista, e no intre sen-
tín ganas acedas de botarime a rir.

E por verme ceibe de angueira tan macabra

dixenlle que unha fotografía era moito mellor
que un deseño, asegúreille que de noite poden
facerse fotografías, e botando man de outros
razonamentos logrei que Melchor largase de
min voando a cata d'un fotógrafo.

O choyo quedaba arrombado e funme dor-
mir con mil ideas ensarilladas na chola.

Cando estaba prendendo no sono petaron
na miña porta. Era Melchor.

- ¡Os fotógrafos non teñen magnesio!

E díxome tremendo de anguria. A faciana
albeira e os ollos coma dous tetos de carne
vermella de tanto chorar.

Endexamáis fitei un home tan desfeito pol-a
door.

Pregaba, pregaba, e collíame as mans e tu-
rraba por min e o mísero decía cousas que me
rachaban as entranas.

- Considérese, señor. Dous riscos de voste-
de n'un papeliño e xa poderei ollar sempre a
carriña do meu neno. Non me deixe na escuri-
dade, señor.

¡Quén tería corazón para negarse! Collín
papel e lápiz e alá me fun con Melchor, dis-
posto a facer un retrato do rapaz moribundo.

Todo estaba quedo e todo estaba calado.

Unha luz cansa alumebaba en amarelo dúas facianas arrepiadas que ventaban a morte. O neno era o centro d'aquela probeza da materia.

Sen decir ren sentíame a dibuxar o que ollaban os meus ollos de terra e sementes ó cabo de algún tempo conseguín afacerme ó drama que filaba e aínda esquecelo un pouco para poder traballar afervoadado, como un artista. E cando o deseño estaba xa no seu punto a voz de Melchor, agrandada por tanto silencio, fíreme con istas verbas:

- O peliño de rato que ten agora quedoulle así da enfermidade; pero tiña un pelo crecho moi bonito. Faga memoria, señor.

Confeso que ó volver á realidade non soupen que facer e púxenme a repasar as liñas xa feitas do retrato. E a voz de Melchor fíreme no corazón.

- Pol-a y-alma dos seus difuntiños, señor, non mo refrete así. Non lle poña isa cara tan encoveirada e tan triste.

O silencio volveu e Melchor esgazouno novamente:

- Vostede sabe como era o meu rapaciño, señor, que aínda un día lle chamou bonito. Faga memoria e dibúxemo rindo.

De súpeto naceume unha gran idza. Rachei o traballo, ensumín o meu ollar n'un novo papel branco e dibuxei un neno imaxinario. Inventei un neno moi bonito, moi bonito: un anxo a sorrir dende un relabio barroco.

Entreguei o dibuxo e saín fuxindo e no intre de poñer o pé na rua sentín que choraban dentro da casa. A morte viñera.

Agora Melchor consólase ollando a miña obra, que está pendurada enriba da cómoda, e sempre di co-a mellor fé do mundo:

- Tiven moitos fillos, pero o máis bonito de todos foi o que me morreu. Velahí está o retrato, que non minte.

PEITO DE LOBO

AÍND A eu era estudante cando se criou no meu maxin a idea de facer un cabezudo, e como na mocidade todo semella led e facedeiro, busquei o tipo máis feo da vila para que todos os veciños escachasen de risa, sen facerme cargo da miña falla de caridade.

Traballei de firme para rematal-a obra que xa era sonada pol-o men creto de mañoso e xa figuraba en letras de molde no programa de festas.

E chegou o día. Na praza non collía unha agulla. No adro da Eirexa un rapaz toco portaba un feixe de foguetes debaixo do brazo e o fogueteiro soplaba na mecha, agardando a primeira badalada das doce.

De súpeto lanxeron os sinos, estalaron os foguetes e unha «ben afinada banda» rompeu a tocar. A cousa xa non tiña remedio. Saíu o meu cabezudo e no mesmo intre a xente escachou a rir como facía nas comedias dos títeres.

- ¡Peito de lobo! ¡É Peito de lobo!

Entón n-ua curruncho da praza xurdiron

chios fírentes de mulleres que non daban atafegado un orneo que chegou a min como un tremor de terra. Era *Peito de lobo* que quería esnaquizarnos: ó cabezudo e máis a min.

Co medo que pasei non puden gorental-o carneiro da festa. A cousa non era para menos. *Peito de lobo* nunca quixo poñerlle man ás fillos por medo de romperlle os osos, e contan que unha vez, querendo botar un barco ó mar, afundeulle o costal co lombo. Era moito home para min que xa me sentía desfrangullado nas suas poutas de ferro.

No remate da comida e cando miña nai comenzaba a dar grazas a Deus por tanto ben como nos dera velahí aparece diante de min a muller de *Peito de lobo*.

- Pois... eu vénolle decir que se garde do meu home. Vostede é o pecado, señor. Eu xa lle perguntei: «Pero, ti, home, gonde te puxeches para que che tiras tan ben?». E o probe non fai mais que decir: «As espullas héillas de dar eu a ti». Porque mire, señor, o que máis

mal lle pareceu foi que lle imitase as espullas do nariz.

Aquela tarde limpei de espullas o nariz do cabezudo *Peito de lobo*, preso na casa pol-a súa muller e pol-o medo de matar un home, acochouse cediño, ollando dende o leito com'os foguetes de luces tingüían de prata, ouro, verde e rosa, as paredes encalladas, escoitando o son lonxano da música e o estourar dos fogos. E canso de bulir no leito quedouse com'un santo.

Pasaron meses e un bó día alopeime con *Peito de lobo* no peiráu da ribeira. En canto puxo ollos en min virouse de costas e chantou a mirada no mar. E xuzgando que xa non quería comerme os miudos arrisqueime a falarlle. E dispois d'unha leria raposeira fomos a tomar un neto.

No segundo ano *Peito de lobo* apañou tal carpanta de anís escarchado que bailou co cabezudo na praza e dáballe bicos e apertas e chamáballo «meu irmanciño».

No terceiro ano saíu o cabezudo con espullas no nariz, cousa que fixen por mandato do mesmo *Peito de lobo*.

Dende entón o meu amigo considerouse un pouco inmortalizado.

Fuxiron os anos e fuxiron as sardiñas pa'os xeiteiros. *Peito de lobo* envelleceu de anos

e de fame. As festas víñeron a menos, com'os quiñons dos mariñeiros; mais o cabezudo aínda saía, anque un pouco destragado pol-os tratos ruins que lle daba o sancristán.

Fai dous anos estaba un forasteiro ollando o cabezudo, con ise ollar dos que van ás festas e non se divirten, cando *Peito de lobo* achegouse a il pasenñamenie e dándolle co cóbado deiñou quedíño na súa orella:

— Fíxese no cabezudo e repare en mín. O cabezudo son eu.

Coma se nacesse destinado a sere unha cabeza grande de cartón *Peito de lobo* ollaba no cabezudo a súa forteza pasada, a súa esvaída popularidade.

O cabezudo non volveu a saír. O sancristán puxo enriba da cabeza de cartón o tumbo dos difuntos e co-a humedade do inverno aplacouse e quedou esmagada. *Peito de lobo* tampouco volveu a saír; un «aire de felesía» deixouno tolleito, e compre decir que lle dou o mal no mesmo intre en que o cabezudo foi vencido pol-o peso do tumbo ..

O ano derradeiro parei diante da casa de *Peito de lobo*. ¡Qué tristura me dou! Estaba no balcón, sentado, como un monfate de farrapos encostado no corpo vivo da súa compañeira. De pasada saudeínos con agarimo, *Peito de lobo* miroume con ollos de peixe podre e a súa muller díxome con bágoas nos ollos:

— ¡Alá se foi o cabezudo, señor!

O S E G R E D O

Tiña eu once anos cando meu pai, que estaba na Arxentina, chamounos cabo de sí, e alá fomos embarcados, miña nai e máis eu, n'un paquete alemán. E axiña de arribar a Bos-Aires pillamos un tren que corría moito e logo outro tren que corría pouco e dispois un coche de cabalos que nos levou a lombos pol-o deserto da Pampa. N'aquela soedade plantara meu pai unha casa para facerse rico, cavilando sempre nos eidos nativos; y-era forza pechal-os ollos ó circio traballo en espera do retorno feliz.

A nosa casa era o centro comercial de dez légoas á redonda e ali vendíamos de todo e ali mercábamos canto producía o país: lan, colros e prumas. O mostrador do comercio estaba defendido con reixa de ferro, porque na nosa casa — poríelo obrigado de moitos vieiros — paraban a cotío *gauchos* bravos afeitos a tomarse de bebida para aldraxarnos co coltelo na man.

Eu doíame de facel-o meu leito e de durmir enriba do mostrador, en compañía do outro dependente. Miña nai, a probe, choraba de verse

entre xentes sen relixión. E os dous, tocados da morriña, botábamnos de menos a probeza limpa de meus abós, que xa se tornara azul diante da moura fartura do presente, e no filo en que os nosos ollos se avistaban desbalsábanse as bágoas.

Un día chegou ó comercio un vello *gauchó* enxebremente vestido e atrangallado con mil adobios de prata. O seu cabelo rechinaba no palenque e os nosos cans oubeábanlle de firme.

- *Buen día, gringuito* - díxome ó entrar pol-a porta.

E cando viña en dereitura do mostrador abaneouse á maneira d'un trompo que morre e deseguida caeu ó longo batendo a cabeza no chan, co petar xordo d'un chamador de primo.

Acudiron os homes da casa. O dependente sacou das faltriqueiras un espello pequenino, púxollo diante dos beizos e vendo que non embazara co alento declarounos que o vello *gauchó* xa non era do noso mundo. E dispois, sen ningunha oración, deitaron o morto enriba da mesa de billar, puxéronlle catro velas acesas e deixárono soyo.

Meu pai dispuxo que o dependente saíse en procura do Xuez de paz e logo enfrontouse con todos e dixoos que gardásemos segredo diante da miña nai. Un segredo tan grande non cabía no meu peito de neno e axiña que o dependente se perdeu na lonxanía remaneceume o medo de dormir eu soyo no mostrador, entre tanto currucho sombrizo, escoándose pol-as fendas do tabique lañado a luz do morto... Eu cismaba, cismaba, seguro de morrer de arrepto aquela noite; e a morte xa me parecía o xeito de libertarme do medo.

Chegou a noite, escura coma boca de lobo. Eu degoraba boiar fora de min, n'un brado ceibador, aquel medo abafante.

Ceámos e dispois de cear viñeron os contos de risa que eu escoitei de moi lonxe, ensumi-do en min mesmo, esgotado de todas as forzas. E no intre en que chegaba xa o fin do mundo preguntou meu pai, surrindo para min con agarimo:

- ¿Queres dormir connosco, rapaz?

Ay, a vida voltou n'unha branca labarada e o corazón púxose a repenicar na táboa do peito.

Cando fiamos a deitarnos os ollos de miña nai eluscaron nas tebras da noite unha fita de luz marela crebándose n'unha morea de cal-xóns e barricas.

- Anda, meu fillo, imos apagal-a luz da sala de billar, que quedou acesa.

A derradeira verba callouse nos beizos de miña nai porque eu collínme a ela endonde-cido de medo e da miña gorxa rachada fuxeu un chío arrepiante que apuñalou a negrume do silencio.

Acudiron todos e todos se riron de min; so-mentes miña nai esculcábame cavilosa.

A probe de miña nai, sentada no leito, per-guntaba, preguntaba... «¿Qué facía alí aquela luz? ¿Porqué non deixaron que fose apagal-a? ¿Porqué o rapaz pegou aquel chío de paxaro agoirento? ¿Porqué a luz seguía acesa? ¿Qué había alí?».

Miña nai sigueu preguntando e meu pai rin-dose d'ela, facendo que se moqueaba das súas cavilacións; mais eu vin que de tanto falar da luz meu pai mesmo colleu medo. E dispois de duas ou tres horas funme quedando na lentu-ra das sabans, e cando chegou o día xa fuxi-ran os medos todos.

Namentras vivimos n'aquel deserto miña nai non se decatou de que calquera de nós podía morrer alí e podía ser soterrado como un can, y-eu soupen gardal-o segredo.

CASTELAO.

Non deixe de mercar

COUSAS por CASTELAO

Prezo CATRO pesetas

MEDITACIÓS COMPOSTELANS

Trivium e Quatrivium

I. Verbus

DA pedra e da fala son as primeiras verbas da cidade. Pedra acugulada en cotos, deitada en laxes, ceibe en outeiros, escondida nas fonduras abyssales n'as que garda unha friaxe intrestelar, cicais, percorrida as veces pol-os círcos vibradoiros do lume astral pechado no curazón do pranela. Cando as augas do ceo arroyaban riba das pedras virxes medraba un lobio medofiento nos cotos preapostóleos; os aires camifantes da montana á mar e da mar á montana fazían tremar a pecha touza e o silencio vexetal acougaba na sombra verdecente logo de cruzar, remexendo lasticamente, o lombo nervoso das bestas bravas. A primeira fala tivo por conselleiros e guíadores a auga i-o arboredo, o vento e a chuvia; as pedras estasiáronse ó ouvila e teñen d'entón, unha figura anciosa, d'agardar pol-a verba do home. No reino do granito e da pizarra inda non rachaba a reixa do arado ni a aixada amolecía en regos ao torrón agarimoso da sementeira. Do seixo nasceu a faísca que fixo latexar nos lobios a roseira lumiosa do incendio e figurou nas pedras un beilado orxíasteco. No seo da pedra medrou o primeiro altar e alondíuse a primeira cova. Ten Compostela istantes nos que a pedra voltase ceibe envolvendo o home no silencio e na friaxe do primeiro tempo non medido. Perdense as formas e as figuras, morren os mantos vexetales e artístecos criados pol-o traballo e pol-a vida, e a pedra volve á súa nudeza sacerdotal cargada de consellos e de cósmicas voces. É, o igual que a noite asulaga no informe a todas as cousas, a pedra de Compostela, baixo o sol ou envolvida na chuvia, xuntase toda ela a dos montes e a traballada pol-os homes, na neboeira da pedra eternamente sinxela e

moza como o aer e a mar. Logo a néboa vaíse espallando ós anacos e o pesadelo desmasiado forte pr'os peitos humanos deixa xurdir, outra volta, a ondeada disposición das cousas e todo reino das formas orgaízase nos acostumados círcos garlmosos pr'o ollar e pra lembranza. Mais sempre fica un pouco d'aquill baño de pedra astral, de pedra núa, da pedra calada dos orixes sempre renascentes. E ben sabemos que dand'o Pico Sagro ás torres agromadas da Catedral corre na pedra unha vibración; esbara pol-o laxeadado das rúas coma a yauga na invernia, medra nas columnas ergueitas, decore na descuberta simplicidade dos muros, crébase un instantiño afiando os diedros, trema no oco das cúpulas, xoga nas balcoadas e na cume da torre fai mais grave o batelar das campáns. Nas estacións do vivir da pedra hai momentos en que a fror da pedra se pecha e outros en que a fror se espalla com'unha rosa ó sol.

Comunidade sinxela e completa da pedra (da montana, da lumieira, dos pasales do río, do poio da fiestra, da lousa do cemiterio, do canicelo hestoriado) soilo comparabre c'a da fala. A primeira voce humana foi seguida d'outras hastra hoxe e mañán, nascidas no mesmo cerne, aconselladas e guiadas pol-o espírito da terra. Pois o acento é sempre o da y-alma inmorredoiira. Elquí ecoaron as desemeillantes verbas do mundo, mais a pedra nai soilo agarima ás galegas fillas d'ela. Cinguen á pedra e dánlle un vivir de tal xello que si morreran a pedra pecharíase n'unha informe nudeza morna e calada e voltaría á idade primeira pranelaria e privada do senso humano.

A pedra compostelán vive leda e forte agarimada pol-as falas galegas que casan c'as súas feiturás, vivindo xuntiñas como a roseira e o alcipreste no xardín, a auga e o rego, o san-

gue e a carne. Acolle as verbas estranas, eria outras novas, vai desenrolando o camiño do romance atránteo, dándolle a todas as novas o acento e a yalma da paisaxe e da terra.

O primeiro ensino, a gramáteca pra iniciar a comprensión de Compostela: ouvir, sentir, latexar c'a pedra e c'a fala.

II. Tropus

Pra falar é preciso lembrar e comparar tendo cada terra unha retórica adoitada e dirixida pol-o seu xenio. Tamén ocorre que chegan retóricas estranas a pendurarse nos nosos muros e a cubrir con feiuras mintreiras os nosos sentires. Mais estas retóricas inda que duren moito están privadas de vida, están mortas c'a comicidade da morte o igual que o cadavre vestido d'etiqueta ou de corte, igual qu'os aduvios da festa andaluza cando a yalbe ou a chuvia esborrallan o engano d'unhas horas de noite de verbena. A fala atopa no pobo a forma artística do cantar, e na pedra, na madeira, no barro, no ferro a doce curvatura do arco, a grazia das follas, a bulreira caricatura, a leda espranza, o pranto do arrepentimento. O pobo ven a sere a pedra étnica, adautada á pedra praneiraria. Os homes en Compostela tiveron d'orixen a súa retórica traballada na materia e na materia vivente da fala. Pra sentila non hai precisión de moitas cavilacións; c'o ensino da gramáteca da pedra e da lingua temos d'abondo. Fuxir sempre d'o aparato de estilos, d'escolas, de tempos e d'homes. Pois soilo teimamos chegar a unha sinxela impresón a eterna, q'única, a primixenia. Na pedra traballada, atopou a retórica da cidade o seu xeito d'expresión. A nosa pedra pol-a súa intema feitura gosta de ser traballada con grandes golpes de cisel ou de pico. Outras pedras nadas no seio da yauga, com'a caliza, piden un tratamento finíño, de orfebria, e n'elas pódese n'un curto espazo producir figuras pequeniñas e finiliqueiras xeométrías, xogo d'artífices vellos, esprimentados, voluptuosos. No granito é preciso o traballo súpeto, forte, xenial, de poucos trazos, firmes e domiñantes, pra sacar unha valente figura cheia de vida ou unha follatería apenas trazado mais sensíble ó sopro dos ventos. Nos capitéis, canicelos, e arquivoltas afrouma un vi-

vir enerxico e saudoso, destemido ou resinado no que o espírito do pobo, a natureza e a teoloxía, interpretadas por maus céltigas, chegan con pouco traballo a producir unha feitura da yalma; a testa apenas arredondada, a escea simplemente indicada abundan pra traducir o sentimento sensetivo e vivente no aer politeista do mundo. Un rapaz estribillando n'un buxo, un cantelro erguendo un portal de perpiaño, o oleiro dibuxando antigos e sinxelos motivos, zodiacas da yalma céltiga, exprican a retórica, a maneira de falar, da nosa terra.

Si c'o pensamento e c'o ollar afundimos un pouco mais, atopamos outro feito anterior os homes; a yauga loitando musical pra criar, século tras de século a forte riqueza das formas da roca. Ollando pra toda Galiza, pra un anaco d'ela, pra un penedo isolado, pra un croyo cinguido pol-as augas rebuldeiras do río, atópase sempre, o mesmo ledo nascermento de formas viventes, variabres, sempre cambiantes, sempre en matís, coma si non quixeran cingirse ós termos fixos das crasificacións rematadas, e estiveran desenrolándose, en formas remanecentes unhas das outras. O monte ten chaos e o chao desfaiase en cotos a costa en quebradas e a quebrada artellase en infínidos síntomas d'asucamentos. Non é posible o mapa topográfico da Galiza a non ser que s'invente unha crave nova, dona das formas viventes, que sexa a esquitura musical das sinfonías, e dos solos, dos scherzos das sonatas, das fugas da paisaxe. E pol-o tanto o home nos seus traballos labregos e nos artísticos, segue a lei da natureza e leva na man a vivente variedade do mundo.

En Sant-lago o ensino do *tropus* está a cargo de mestres sempre mozos: as arquitecturas que d'un xeito xeneral chamamos románico e barroco. Elas falan a lingua da terra en forma artística coma a faloron os poetas dos Cancioneiros, como faloron Rosalía e Carvaxal, Castelao e Cabanillas.

III. Ratio

Moitas ensinanzas filosóficas teñense espallado d'as cadeiras de Sant-lago. Deixáremol-as pol-o momento. ¿Cál é a filosofía d'ista cidade? Pol-o pronto convén notar unha cousa limiar: a lóxica deixa fora o cerne do

problema filosófico. É un camiño pra procurar verdades mais de paso gozase en ir criando novo e longo camiño. Feito o parecer esencial: o pensamento galego, destemidamente vitalista, non fura hasira a entrana dos problemas esenciaes. Sínteos, abrangueos, xoga c'os iles; endexamais teima resolvelos. Pra deixarse lexar, gostosamente, pol-a danza dos veos das suas maxinaciós aceta o postulado e a soluciós das escolas. Mais non somos donos d'afirmare en que xeito cre n'elas. O sentimento de vitalidade do pensamento galego non deixa vagar d'abondo pra isolar o esqueleto d'un sistema, arredor de calquera das intuicións foudas e sempre presentes, pois o esqueleto filosófico e de fora como dos moluscos. Unha filosofía de xogo e de prazeres; cicais crênte, cicais escéptica. Coido mais doada a primeira soluzón pois o escéptico, espírito enxoito, isola, simplifica, fórmula. Novo pensamento filósofo vivindo. Inda en pequenito procura en síntesis viventes. Iste xeito franquease á esperanza. A xulgar pol-o camiño que lexou as cousas hai d'reito a pensare que os vellos teólogos e filósofos d'espírito galego alentarían millor no aer filosófico d'hoxe qu'os seus colegas d'outras terras. Na Galiza medrou o *Ensaio* no sonso moderno. Apropia incapacidade pr'a Metafísica *ad usum scholarum* pode ser unha, prenda de novidade pr'ó porvir. Eiquí a Física, no senso amplo, envolveu e non deixou xurdir a Metafísica: hoxe pol-a Física chegarase ó espírito.

A Física ten moito de común c'a retórica. É vivente, oportunista, recriadora. O galego c'a sua lóxica frenemateca acostumase a todas as cousas e terras. É unha lóxica mais amiga da feitura da proposición que do schma do xuício. As verbas matemáticas dos sistemas endexamais tiveron eiquí vitalidade. O góteco e mais o greco romano, lóxica ergueita, froreceron c'a retórica da terra e non delixan ouvir o cravo siloxismo sinon a vidadidade que souperon do chán.

IV. Números

O decorrer do tempo vai formando o número. Millor dito o número nasce isolando porciós do infindo río que vai pol-o cerne e pol-a superficie de toda-as cousas, en correntes que

s'allan com'as que brillan un instantiño baixo a sombra da ponte ou do arboredo, ou en vastas mareas que non adevirto o novo ollar e asulagan mainiñamente as construcións materiais ou ideolóxicas, os tempos e as ideas, e tamén hai ise outro tempo que vai cambeando as feitura das montañas, das costas, de toda a curtiña da terra. Pra falar d'isto é preciso usar verbas que perderon sua significanza a forza de usadas na vida dos homes e soilo gardan unha imaxe lonxana do decorrer das cousas.

O sentimento d'un tempo poderoso envolve a Santiago d'ende a primeira caba, d'ende a primeira ollada cavilosa. Chegou o reló. A Berenguela conta, vai isolando o contalos, os números da riola infinda, medindo o crecemento das monchoas d'ouricelos, o afundimento dos sucos dos ríos, o esborallamento das familias, a medra das greas de mortos e vivos. Contar o tempo foi a grande empresa dos homes; quixeron ca sua aritmética suxetar todo o latexar do Cosmos. Mais n'os lugares onde vive un espírito o número acugulado no seu camiño (a hora despois da hora) soilo deixa atrás fias d'esqueletes na nosa figuración relativa: verdadeiramente o tempo vai afiando e sotilizando a materia do mundo hasira facela transparente. Anslas eirexas románecas, os cráustros, os laxedos das rúas, foran perdendo o pesadelo da materia e soilo a ideas e mais a síntese espiritual do artista fica locente e puro. Pol-o que ó remate as cousas que chamamos vellas están mais preñiño do espírito. O que s'adeprende en Compostela non pende da mudanzas da moda ou do invento humano, non l'interesa o xeito americano ou mecanista. É un tempo que non é tempo, sempre mozo e identeco a si mesmo: o que desfai o angulo do edificio e fai xurdir a nova verba románeca; o que s'erguese dos grades e do nascimento a idela de Galicia celbe. O tempo que afia as costas dos penedos e dos montes e presta unha lús nova, a cada istante, os ollos da menciñade. Agora que pra vivire n'iste tempo é preciso adeprender a celbarse do lasire impuro da costume. En certo senso a morte non é mais que o acugulamento das mortes parciais feitas pol-a falla da reación do noso espírito contra o peso dos restos mortos de cada hora. Hai que obedecere a ista sempre

regra; deixar atrás os hábitos. Soilo d'iste xeito viven as pedras e espírito da cidade. C'a nosa soberbia coidamos levar connosco o sino das cousas e do mundo. O tempo en Compostela adprende a sere mozo. As xentes que non están afeitas a ollar pra dentro sofren c'o pesadelo do tempo cristalizado en pedras e lembranzas. Mais pr'ó acosiumado a arte do paseiante isolado pol-os arboredos do espírito, si hai espavento porque saben que a matemática da yalma é unha lingoaxe semellante a que na cidade de pedra e tempo vai medindo c'as bateladas do reló o ledó despertar de cada hora nova. Pois cada unha d'elas soilo recolle da anterior unha arela de vivente esperanza.

V. Sonus

Os vellos da arquivolta da Gloria tocan no seu circo saudoso de ceo e d'eternidade. Dinantes e ó tempo d'eles cantan as augas nas pedras, cantaron as augas e as yarpes, dos pelingris, cantaron as novas verbas criadas a golpe d'auga na materia da lingua. Ó longo dos séculos vai erguendo Sant'lago un canto coral, iniciado no culto céltico dos antergos encobado nos túmulos primeiros, eisaltado cando os ocos dos templos agarimaron o crecemento dos temas. Canta a chuvia na pedra ordeada, co mesmo soar qu'os picos dos canteiros, e as campás fan voar néboas musicais riba do froecemento material da vila. Toda unha neboeira de salayos e d'espranzas esperia pol-a mañán, séréase dóce, arreconchegase protectora e acendese a lámpara do estudo ou do arrepentimento. O ensino da música compostelán é d'un despertar d'armunias novas, conforme o vivir do espírito. Pois os mesmos loques e as mesmas bugas d'orgao queren dicir todo o novo que lle pon noso espírito. Música compostelán medioeva e creadora, sempre esperta ou durmida levas o lirismo concertado das moitedumes. Hai horas do espírito e da vila nas que as arquitecturas, as lembranzas, Xelmírez, os pelengris, os troveiros, as greas de peisanos, as espranzas da terra, a leda marcha car'ó porvir adquiren un corpo musical tan levlán e vibradoiro que se ollan as yalmas volvoretando no seu río sonoro, e brillan a través da néboa musical as grandes estrelas eternas raiolando benzoas. O

concerto de Sant'lago brinca por riba dos montes e chega á mar enchendo toda a redondeza da terra galega. A nosa música espallada no pobo e na arte e no vivir non tivo inda un xenio individuoal e creador, eicais pol-a mesma fartureta riqueza de vivir saudoso. Pois saudoso quer dicir musical, arela mais ceibe na idela e na criazón que a procurada ca pedra: a verba, a coor.

VI. Angulus

A Xeometría parés gardar un pouco d'aquilo ouxeto primeiro que tivo: a mediceón da terra. Por ela foron posibres os trazados dos eldos e das vilas, dos camiños e das pontes. Arte ó servizo inmediato da necesidade. Logo espallouse ós montes e ó Universo enteiro. A idea ou sentimento do mundo newtoniano viveu sempre n'Ocidente baixo unha ou outra forma. Diu, no tempo crásico da ciencia moderna, unha tranquilidade chea de xiada grandeza intelectual. Mais por baixo e por fóra e arredor da sistemática, voaba un sentimento vital, primeiro intuición de poetas, logo gostoso froito da ciencia nova.

Os séculos XVII e XVIII inscribiron grandes poliedros no curazón da cidade; contado n-eles e dinantes nas arquitecturas vibradoiras de sinxelo espírito, houbo unha maneira de tratar ás masas. Propia da terra e da cidade. As formas xeométricas non son perfectas; os diedros non son reutos sinón que parecen ler unha certa emoceón vexetal coma si por eles rubiran as enerxías da terra. A Xeometría arquitectural en Sant'lago lembra as imperfeitas cristalizações que se fan nos seios criadores da natureza na que non se forxan isas cristas dos modelos das cáteiras sinón moy poucas veces coma si houbera unha idea organizadora e sempre impedida por escuras e celbes correntes. Son formas neboentas que terán *idela* do sistema sin chegar a realizalo pois opónselle o movemento do vivir da materia arelante de espíritoización. As pedras de Sant'lago tiveron a idela de seguíre as leises do intelecto puro pol-a súa conformidade inicial. Mais no feito o granito e a pizarra sentían vibracións escuras e vitales, e tamén os artistas traballando a roca estrana da terra, deixaron un instante amolecer a sistemática adpreendida

e non púderon impedir nas paredes un senso de superficie de coto ou d'arbre, na torre un agromar abríleiro ou un tremor outonizo, na masa enteira do edificio - pazo, craustro, templo - un xogo de savias zugasdas no torrón do chan e da raza que ven por baixo da Teóreca e ispira unha feitura vidal ó conxunto en diferentes grados manifestada mais sempre dando a emoción de cousa que camiña a ceibarse no espírito. D'un xello primordial pódese dicir qu'en Sant'lago manda unha Xeometría de bosque, non de piñeiral gótico sinón de soto e carballeira acaracochada medrando secularmente n-un chan d'*humus* vexetal e humán, soante ós ventos, dormilienta na sesta vexetal das horas do sol, podrecente superficialmente no inverno ca priguiza das vexetacións homilidosas encobridoras da composición mineral das rocas. No aer mollado unha semellanza cas frores da mar decorando as feitura das rocas, dos navíos e das vilas asulagadas. A cidade lembra un soto no que as bateladas foran os cantos dos paxaros e o golpe do plico verde nas trabes mortas. O vento arrinca niños, renchen os árbores vellos, hai sombra fresqueira da aldela.

Despois de tanto tempo garda Santiago a vivente louzanía, a dór e a alegría do lobio primeiro que acougou o tempo inicial da cidade.

VII Astra

A estrela que sinalou a caba apostólica segue brillando no ceo monteiro de Sant'lago. Estrela mais ben de porvir que de presente, de yalma que de lume. Indicou un camiño; o que as esenciais milloras da raza teñen de seguir pra chegar á súa prena redenzón. O camiño está marcado pol-a estadea centileante da Galaxia. É doado chegar á materialidade presente de Compostela, mais ise camiño tremolcente d'estrelas manda emprincipiar, e seguir e rematar unha labourea que téñ o final o premio do Sant'lago ideal do porvir, do Sant'lago traducido materialmente na cidade d'hoxe e d'onte solo d'un xeito incompreto. Pois ¿qué son as pedras sin o espírito? O espírito é cousa dos camiñantes; váise facendo no andar, no maino camiño - ás vegadas ben duro e esgreivo - da liberación interior. E il será o

verdadeiro facedor de Compostela do porvir. Entón a idela gardada na vila de pedra será ceibada e locirá no aer luminoso d'unha Xerusalén galega, capital na hestorea do mundo coma foi, inda qu'imperfeitamente, n-outros tempos.

Dicimos imperfeitamente pois non abonda con chegar, devotiños, á eirexa ou con gardar amorosamente as pedriñas santas da cidade anerga. O primeiro pódese facer en calquer ermida campesiá e hastra nos templos que chaman'os fics na veira das rúas asfaltadas, e respecto do segundo hai que dicir valentemente unha cousa: preferimos ollar unha Compostela roinosa, volta un coto de esnaquizados restos comestos pol-a vexetación dos fogares esquencidos, dinantes de gardar n-unha vila soilo de turismo, d'hoteles pra comareiro dos viaxeiros de *Kodak*.

Por algunha razón suprema é a Galaxia unha nebulosa e non un sistema d'estrelas fixas. De tal xeito xurde, pol-as noites, o noso considerar: como unha néboa astral. A pequena familia solar xai en procura, asegún os sabios, das estrelas de Lyra. Pois a Galaxia sinala a todol-os galegos un debere de camiñare car'a perfección. Un camiño que cada un téñ que facer no seu cerne, no mundo da propia concencia de tal xeito que cada día marque un progreso e o final de cada éstaxe teña un premio na propia satisfacción da yalma.

Quen traballa por Galiza traballa pol-o Sant'lago ideal que soña a Terra, pol-o reinado do Apóstolo peligrino, pol-o ceibe vivir das crencias da raza. Día chegará no que sexamos cidadans do mundo superior. O que vai dito dend'a verba hastra a Estrela e soilo un traballo, ben doado, d'incicación. Tomamos eixemplos da arquitectura; igoalmente poderíanse sacar da poesía, da filosofía e do xenio do pobo.

Agora é preciso lembrar que despois do Trivium e o Quatrivium vai a Teoloxía vestida de branco com'a Beatriz do Dante. Mais pr'a nosa labourea homilde abonda con que cada un adeprenda e prautique as sete artes liberais e liberadoras.

R. OTERO

LEA VOSTEDE A **LAR** QUE SE EDITE
NOVELA GALEGA MENSUALMENTE

DA MITOLÓXIA POPULAR GALEGA

Os mouros encantados

A leenda.

Hai na nosa terra, e mais tamén no Norte de Portugal e nas demais terras que colle a nosa provincia etnográfica, abastanza de moimentos prehistóricos: *castros* e *citanias* nas abas dos montes ou na croa dos outeiros; *antas* e *mámoas* espalladas pol-a gandra ond'o traballo da terra non chegou pr'as esborrallar; *pedras escritas* ou *riscadas*, que dos nosos arqueólogos recibiron o nome d'*insculturas*; hai aínda cousas máis recentes: *camifios vellos*, do tempo dos romanos ou do tempo dos peregrins de Compostela, por algún dos cales xa non anda a xente; *millarios* e *lápidas* qu'eiquí deixaron os empregados ou os soldados de Roma, ou postas por algún noso abó romanizado; *castelos*, do tempo dos señoríos, qu'aínda teñen derelitas as eiroas d'unha torre senlleira, á que fan picos de croa os canzorros da desfeita barbacana; *elrexas* ond'es-tranas bestas de pedra, feras, bulreiras ou lascivas, axexan dend'as impostas e dend'os cas nicelos.

Hai nas nosas montañas litras *penedias* ond'o traballo das augas e dos aires, rillando no cerne da pedra de grá, semellando coma s'unha intelixencia os guíara, deulles un raro feito, esburacounas de diverso xeito, abrindo n-elas *corgos* e pozancas ond'a y-auga do ceo fai demoranza, *quelles*, *escadoiros* e *cadeiras* onde s'un pode asentar o seu gusto coma si foran feitas a tergo pra recibil-o corpo do camiñante canso; hai no ermo, lonxe dos camiños, acochadas ou non á sôma dos árbores, rústicas *fontes* cheas de misteiro, que deitan en silencio auga crara e fría; hai *covas*, *buratos*, *furnas* e *furadas* resultantes da disposición natural dos penedos, ou abertas pol-as augas da terra ou do mar.

Se preguntades ós nosos peisanos quen er-gueu ises moimentos, quen deseñou círcos e cruces nos penedos, quen labrou as lápidas e construíu as torres e as elrexas, quen abriu as

fontes e escavou as covas, e formou nos rochedos pozas e cadeiras, diranvos que foron os *Mouros*. Cada un d'ises moimentos, cada un d'ises rochedos, ten a súa leenda, difrentes todas mais que varían arredor de poucos temas que se repiten eiquí y-eli, e que todas venñen dar ó mesmo, pol-o común, todos ises moimentos, todos ises traballos qu'ás vegadas semellan de xigantes, son cousas *do tempo da Mourindá*.

E aínda hanvos dicir moitas vegadas qu'ises mouros que atales cousas fixeron, non desapareceron: *viven aínda* n-aquiles sitios, acochados ós ollos da mais da xente, debaixo de terra, gardando imensos haberes, ouro ás moreas. Hai moitos qu'os teñen visto, e mesmo teñen vislo os seus tesouros, cand'os sacan a asoellar.

Veleiquí, en síntese, a leenda que todos teñen ouvido referir.

Ora, quen son istes Mouros? Son os Mouros históricos, os inimigos seculares dos pobos cristiáos da Península, que deixaron eiquí o terror das pirmelras embestidas, das algaras d'almanzor, a lembranza d'unha guerra case constante e que non leva traza de rematar?

Ou son os Mouros tan pouco desfigurados da épica e da leenda castelán?

Son xiquera os da leenda e da épica medieval europea?

Ou son máis ben, no seu orixe, coma quer Murguía, xenios de carate demoníaco, sobrevivencia dos nosos mitos pre-cristiáos?

Ou son, coma pensa Cuevillas, e sospeitou Martins Sarmiento, lembranza das poboacións autóctonas, prehistóricas ou proto-históricas de Galiza?

Somentes estudando por miúdo estas leendas e pondoas en comparanza cos seus paralelos estranxeiros, poderemos pór en craro iste asunto. Imos pol-o tanto, no que poidamos, ir determinando os caracteres xerás das leendas estas

Os encantados.

Pirneiramente, compre distinguir duas sortes de casos: hai vegadas en que contan qu'os Mouros estiveron no sitio, mais agora xa non están, anque tamén acaite que non estean inteiramente d'acordo as difrentes leendas referentes ó mesmo sitio. Por eixemplo, no Castro Grande e no Castro Pequeno da Punta do Nelxón, na ría d'Arousa, perto de Rianxo, din qu'aquelas foron trinchelras dos Mouros, e n-elas defendéronse denantes de seren desbotados d'esta terra. O qual non quita pr'a que o abó d'unha das informadoras acordara aínda ós Mouros vivindo por aquelles paraxes, pra qu'unha parteira de Nine fora levada ó Neixón pr'esistir a unha muller da raza misteriosa, nin pra qu'outros atoparan alí a *tenda* que se sole atopar ond'iles aínda moran. No Outeiro de Rublós (Verea-Bande) e no de Vimieiro (Espínoso-Carielle) os Mouros tiveron que fuxir no segundo, *botados pol-os romanos*. No Castro da Mortiña (Vales d'Oseira-Cea) estiveron os Mouros 200 anos.

Compre que reflexionemos estes casos que dan ás leendas certa aparencia histórica. Outro caso imitante é o da maldorra do monte Ferroedo, en Aboime (Saviñau-Monforte de Lemos); n-ela enterraron un mouro c'un grande haber; ó iren uns homes cavar pra desatual-o tesouro, as almas dos Mouros baixaron das nubes con gran estrondo de tronos e raios.

Os Mouros qu'ergueron outrora, n-unha soia noite, as eirexas de San Pedro da Mezquita, San Salvador de Sotomayor e San Vicente de Coucieiro tamén desapareceran, com'os que ergueran a ponte de Liñares.

Mais outras vegadas, os Mouros aínda viven n-aquelles lugares, baixo da terra, acochados, ocultos as olladas da xente. En Niguelroá, rubindo ó monte San Cibrao, qu'arreda a chaira da Limia do val da Arnola, díxome un home, falando da Mourindá:

— «Pra min que iles aínda viven eiquí, suterreaneamente. Solo qu'iles teñen suas palabras que ábrese a terra e péchase».

Hai moitos casos en que iles teñen visto abrir portas nos penedos, con verbas segredas ou dándolle co pé. Asina lle pasou a un de Maceda, no monte Rodicio, vindo da feira do Castro de Caldeas. Atopou unha rapaza cho-

rando, e colleuna e púxo a na besta que leva" ba, e aixiña perdeu o tino do camiño e foi dar a uns penedos, ond'a rapaza baixouse, e dando co pé na pedra, abriuse unha porta por onde pasaron ó pazo dos pais da rapaza, onde trataron ó home a corpo de rei, e enchéronlle d'ouro as alforxas.

Iles viven aínda, mais están *encantados*. Anqu'iste é asunto difrente do que nos ocupa, cumpriría afondar n-esta idea, vermos d'un xeito preciso que quer dicir na mente popular iste estado d'encantamento. Por de pronto, non é o dos mortos do outro mundo, nin é o dos vivos, o noso. Emporiso, iles vivir, viven n-iste mundo, e teñen as mesmas necesidás que nós temos. Declsan manienza, e unha de duas ou van mercar gando á feira, ou rouban o gando dos labregos.

É tradicional qu'os Mouros van á feira de Xinzo, e tamén á de Verín. Os do Castro do Piñeiro van á feira d'Orbán; os do val da Lóna, a moitas; os de Nine e do Nelxón, á feira de Noya. Na feira d'Orbán, un home de Carballedo vendeulle unha xugada de bois a un señor, e levovllos ó Castro do Piñeiro; entrou coíl no soterraño, e viu a dúas mozas coas mangas recachadas, cada unha co seu coitelo, qu'alí mesmo sacrificaron os bois.

Eiquí empezan xa os paralelos que nos han guiar, os nosos Mouros viven aínda encantados, acochados ás olladas da xente, nas suas antigas fortalezas, covas, fontes e moimentos, nos penedos traballados por iles.

Outro tanto pasa na Irlanda: os *mounds* sepulcras, os *tarn* da montana, os *pagos*, as covas, o *fondo das lagoas*, están habitados pol-as razas antigas, especialmente pol-o Tuatha de Danand, a poderosa raza máxica, a qual, vencida pol-os nosos abós, os Milesians, os decendentes de Breogán e de Milesius, desapareceron d'Eirín, non porque fuxiran nin porque morreron, senón porqu'os homes perderon o poder de velos, mais iles alí están, en Brugh-na-Boyne, en New Grange, no lugar da sagra vila de Tara, acochados, *suterraneamente*, coma dicía o labrego de Niguelroá, cos seus inmensos haberes, ouro ás moreas.

Tamén é corrente na Irlanda a versión de qu'os duendes viven nas mámoas, qu'alí chaman *síd*. Gervasio de Tilbury asegura que na terra dos duendes éntrese por un camiño por

baixo de terra, com as minas e camiños soterrados que din que hai nos nosos castros e castelos medievais e que van dar moi lonxe, ou xuntan uns castros ou castelos cos outros.

O achárense os Danandis Irlandeses no fondo das lagoas, relaciónase aínda cos habitantes das nosas vilas asolagadas d'Antioquia, na Limia, Maside, Carregal, Doniños, Lucerna en Valverde, do Pseudo-Turpin, e outras imitantes á ls bretona, ond' aínda se sinten cantal-os galos e repicar ou doblal-os sinos.

Tamén hai casos en qu'os Mouros, igodl qu'os *gnomos* e os *kobolds* celto-xermánicos, rouban o gando dos nosos labregos.

Os tesouros.

Tamén elquí poseen os Mouros inatensos haberes; ouro ás moreas, com'os Danandis Irlandeses e com'os *gnomos* xermánicos, xolas de toda casta, onzas relucenles, qu' algunhas vegadas sacan a asozllar nas pirmeiras raiolas da maná, coma no Outeiro de Rubiós, na Croa de Santa Crisfiña e n-outros tantos lados. Os nobles e trebellos qu'iles empregan, son d'ouro fino. Un de Morgade (Lugo) qu'estivo prisoelro d'Abd-el-Krim, ouviu dicir ós mouros aló en Marrocos, que non quererían mais pra se fagueren ricos, qu'a cadelra do Rei Mouro do Castro Morgadán. No monte Negro de Xurenzás (Lixo-Carballiño), un neno qu'andaba tendo man d'uns porcos, moleuse n-unha encañada, ond'estaba unha vella mouro arresrelando liño, e iña a carón unha manta de millo. Un dos porcos foise tranquilamente ó millo, e a vella alritada ceiboulle o restrelo, e con tan boa sorte fuxu o porco co restrelo espetado que chegou á casa; o dono colleu o restrelo, e viu qu'era d'ouro. Aínda lle chaman ós netos *os do restrelo*.

Outras vegadas, fálase de xugos d'ouro ou d'eixadas ou de rellas d'arado. Non é esta ocasión pra falarmos dos tesouros de Galiza, que fixo soedos o *Grande Libro de San Cipriano*. Non hemos dicir mais senon que de cote foron as terras céltigas abondosas d'ouro, e Galiza foi se cadra das terras do mundo onde mais tesouros verdadeiros se teñen atopado, e a colección Blanco Ciceron é unha boa proba. Non é sementes en Galiza e Irlanda; tamén hai tesouros na Bretaña. Alí son os ena-

nos os qu'os gardan. Por certo que din que non convén ter tratos coles, porqu'apesares da súa riqueza, o seu diñeiro non é de boa lei. É o que pasa tamén por vegadas cos nosos Mouros: dixéronme con referencia ós que viven ond'a tomada d'auga do río da Lofa que surte a Ourense, qu'aquiles chegan a unha feira, preguntan o que val o qu'iles queren mercar, collen pol-a palabra á xente, pidenlles, iles pagan, e ó chegar á casa o, que cobrou, atópase sen diñeiro: pagáronlle con *diñeiro encantado*. Non outra cousa é o misterioso ouro dos kobolds das leendas nórdicas, os qu'ales poden dar aparencia de moito valor a materiais despreciábeles.

Tamén sole acontecer o caso contrario: o ouro toma aparencia de cousa sen valor, nin mais nin menos que nos contos de Grimu e nas leendas da Europa central e septentrional: unhas vegadas, carbón, coma no Castro de San Facundo, en Cea, ond'apareceu unha pia chea de carbón, qu'era ouro, mais cando o qu'a achou volveu ó sitio, os carbóns desepareceran. Outras son cousas mais porcas: no Viso, ó pasalo río d'Allariz, unha rapaza qu'iba ó monte coas cabras, viu unha muller atrás d'un penedo, fiando, c'un neno no colo, a qual muller pedíulle leite pr'o neno e mais pra ela; a rapaza diullo e despois que o beberon, a muller colleu o cazolo, meteu algo dentro e diullo á rapaza pra que llo levara alxiña á nai sen mirar o qu'iba dentro. A rapaza destapouno oo camiño, e viu qu'era porquería das cabras... Tirouna e marchou á casa co cazolo, mais a nai, ventando qu'era cousa encantada, foi recoller a porquería das cabras, e cando voltou á casa, e a ouro. Ben apercibimos elquí tamén o cerante de cote unha miga humorístico das leendas nórdicas que falan dos *gnomos* e *kobolds*.

O poder dos Mouros

Os Mouros encantados teñen ademais da súa riqueza, un gran poder. Primeiramente, teñen unha tremenda forza física. Non sabemos si foi co-esta forza si foi coa fertilidade, com'ergueron tres eirexas n-unha noite, nos lindeiros da Rabeja, porque na nosa terra ten habido ata frades que facían qu'o demo lles carregara a pedra pr'os seus conventos, coma

contan dos de Samos. Mais dos Mouros sábese que maquián os penedos melrandes d'un lado pr'outro, coma quen leva un queipiño de noces pra regalar. O Penedo dos Mouros, nas Teixugueiras, na Mezquita, levábaq unha mouroa sostido no dedo meudito, metido por un burato que ten, e ó mesmo tempo, levaba a roca pra fiar, un neno nos brazos, e o xantar pra todos na cabeza; un día qu'iba apresa caíulle o penedo e fendéuse.

Poidérase ver eiquí, e compre nono esquecer, a lembranza das poboacións ciclópeas que en tantos lados se conservan, as antigas poboacións de xigantes e d'enanos, tan estasas na Europa.

As semellanzas coas razas míticas europeas céltigas en particular, siguen aínda no que se refire ós poderes máxicos e á posesión dos segredos da natureza. Dos poderes que mais amiúdo se lle solen apôr, en común cos duendes nórdicos, son o de se fagueren invisibeles e o de trocaren de figura. Elxemplo do primeiro, é o que lles aconteceu a dous mozos d'Orbán qu'atoparon dúas rapazas moi fermosas na feira do día 6, moi ben postas e cada unha co seu queipo no brazo, e fóronas acompañando, de moita parola, mais ó chegaren ó sitio que chaman o Salgueiriño, as mozas desapareceron de súpeto, deixando os galás coa boca aberta.

Mouros e mouroas, toman gra que nonos coñezan moitas figuras: en Portugal, asegúñ Martín Sarmento, adolían tomar figura de cobras. Tamén eiquí, antr'outras moitas, unha mouroa qu'apareceu n-unha fonte no val da Loña, e que lle gustou a un rapaz d'alí que se fixo seu mozo, mais coma non tiña cartos pra casar, ela díxolle que había no pilo da fonte dous sacos cheos: il foi con outro amigo, baldearon a fonte e sacaron os cartos, mais cando volveu, ela trocouse en serpente. Na montana do Incio, din qu'os mouros da cova de Santa Cristíña do Viso collen antr'outras figuras, a de lagarto.

Teñen tamén o poder de botar encantos. En Xurenzás (Irixo-Carballiño) un mouro chamado Zás, encantou a filla d'outro mouro, da qu'estaba namorado. As donas que aparecen peileando os cabelos, unhas vegadas son mouroas outras son donas encantadas pol-os mouros, com'a do Monte das Croas, na parroquia

de San Martiño de Salcedo (Ponferrada). Isto lembra a lenda dos elfos e dos duendes, que rouban rapazas pra durmiren co-elas, e perpetual-a sua raza.

E non falo mais eiquí das donas encantadas, porqu'iste, anque apareza relacionado co de que tratamos, e moi especialmente cos tesouros, é outro mito difrente.

A paganía dos Mouros.

O que non son istes Mouros é cristiãos. Crar'está, hase dicir: si son mouros, non son cristiãos. Mais de certo, istes Mouros que comen porco, tampouco s'ase-nellan moito ós mouros verdadeiros; en realidá non teñen outra cousa na que s'imiten ós mouros, mais que no de non seren cristiãos.

Mais nono son, nin-o queren ser: no Castro d'Abuime (Saviñao-Monforte) había unha mouroa qu'un día chamou a unha rapaciña qu'andaba co gado, pra que lle catara os pio-llos e a penteara. E dicíalle:

- Ten man, volve a testa ó toser, que si me cuspes, vólcome cristiana!

Á veira da estrada de Castela, por riba de Taboadela, hai un curuto picudo que chaman Outeiro de Boa Madre. Chámanllo porque alí vivía unha familia mouroa, mais unha das mulleres era cristiãa, e tivo un fillo e iste fillo, crar'está, era negro coma pèz. A nai quíxoo bautizar e os mouros enrabeachados, condenárona á forca. Mais ela así e todo bautizou o fillo, e mesmo ó bautizalo, volveuse branco com'os cristiãos... E os Mouros qu'aquelo viron, convertíronse todos á verdadeira relixión... Cantos casos coma iste se non referirían no tempo da padricación apostólica na nosa terra!

Relación cos cristiãos.

Tocantes a iste punto, as versións non están contesles. Bifúrcanse. En certos casos, nonos poñen ver, e aínda contan que son antropófagos, embora a antropofaxia pode acontecer que sexa por dúas causas:

Por comer carne de cristião:

Na feira d'Orbán - caso xa referido mais enriba - un paisano d'onda Carballado, atopou un Señor que lle mercou unha parella de bois e pídelle que llos axudara a levar, e ó che-

garen ô Salgueiriño, o señor aquíl peton co pé na terra e a terra abriuse e pol-o burato pasaron homes e bois; andiveron un pouco por baixo da terra, e entón o señor deulle un rempuxón ô peisano e díxolle:

- Quédate ahí n-esa esquina.

Entón foi cando apareceron as fillas pra mataren os bois, e o peisano pensou qu'elí era a sua, mais logo viu que se puñan ulindo un pouco, e unha d'elas díxolle ô señor:

- Papai, chéirame a *carne de cristianillo vivo!*

E o pai respondeu:

- Non, miña filla, qu'ê *pan cocido!*

N-outro caso igual, a familia do Mouro di que cheira a carne de cristiao, e o Mouro diz que é il que ven d'andar antr'iles... Non hai eiquí, ademais da alusión á antropofaxia, unha lembranza do cheiro característico das razas? Chelraremos os galegos a pan cocido?

Por castigo:

No monte das Cantariñas, na parte occidental de Limia, hai uns penedos de raro feitio traballados pol-a erosión. N-un d'iles hai unha sorte de caracocha qu'oferce no fondo unha cómoda cadeira, gardada do vento por todos lados agás pol-o fronte, e c'unha fenestra oval á man dereita, formando coma si fora un confesonario. Aquíl é o *peinador da Moura*, e hai tamén a pia onde se bañaba, cadeiras, regos e pozancos. Por alí andaba gardando as ovellas a Mariquitíña, unha nenita moi feita. E de cando en cando, surtia dos penedos unha señora que collía á nena e levábaa e penteábaa moi ben e despois dáballe carbón e dicíalle qu'o levara pr'a casa mais non dixerá nada a ninguén. E a rapaciña voltaba pr'a casa moi lavada e penteada, sen se saber quen a adubaba d'aquíl xeito, e o carbón que traguía ô chegar á casa volvíase diñeiro.

E asina trouxo moita riqueza; mais a nai preguntou e preguntou, e por fin a Mariquitíña referiu o que lle pasaba no monte. Entón, cando volveu aló, a señora comeuna. E coma non daba volto á casa, a nai esconsolada foi ô monte chamar por ela, e chamaba e herraba; mais ô chegar ond'os penedos, ouviu unha voz que lle respondía:

- A Mariquitíña, por lengoreteira

Está na miña barriga

Fritida con allo e manteiga.

Hai un variante d'iste conto n-iste lado, onde di:

- A Mariquitíña por parladora

Está na miña barriga

Fritida con allo e cebola.

No Castro de Framedán, había unha mouroa que lle botaba millo miúdo ôs porcos d'unha muller que si lle daba un porco, que lle mantiña ela osto. A muller non quixo, e entón un día que mandou unha filla cos porcos ô Castro, os porcos volveron, mais a filla non. Foi-na buscar, e iba berrando:

- Teresiña! Teresiña!

E ouviu unha voz que sentía debaixo da terra:

- Unha asada e outra cocida.

Estas historias, en primeiro termo, relacionan ôs nosos Mouros cos *ogros* dos contos europeos. Os ogros viven tamén no escuro fondo das antigas devesas nórdicas, nos penedos, baixo da terra; devoran homes, e sobre todo, nenos; coñecen os segredos da bruxería; e anque son ruís, ás veces son protectores dos humildes, salvadores dos indefensos.

Os ogros teñen tamén aparencia de bestas, e d'esto temos nós outra supervivenza no *ureo*, que semella qu'era un can grande con cornos, qu'andaba de noite. O seu nome, que Murguía quixo derivar do *urka* sanscrito, é o mesmo d'onde veu o francés *Ogre*, inglés *hogre* o *orcus* latino.

En xeral, todas as razas misteriosas, que dispoñen de tesouros ou de poderes máxicos, que contemplan ôs homes d'un plan superior, protexen ôs desvalidos e ôs inocentes, e premian os servizos qu'un lles fai, mais imponen de cote certas condicións que por forza hai que gardar, e principalmente, a obriga de gardar o segredo mais compeito de todo o que co-iles se relaciona. Lles non queren ser descubertos, non queren que se sepa dos seus focos nin do qu'ê n-iles gardan, e castigan ô qu'os revela, co-ise rigos das leis do mundo feérico que tanto chamara a atención de Chesterton.

O castigo ven esautamente, coma secuencia necesaria da falta, co na no *karma* indo, mecanicamente coma n-as cueñas... Veleiquí a lei fatal que preserva o mundo astral da intrusión dos profanos. Os nosos Mouros gardanse dos profanos, coma os membros d'unha

loxia, cubren o seu templo, non queren que seña profanado. Aquil mundo é Sagrado, é *tabu*, compre gardalo das olladas indiscretas do *inops*. O qu'ó creba, corre o risco de ser devorado pol-as forzas incontrastábeles que n-lse mundo se desencadean. Se non esgaza impunemente o *veo de Maya* qu'arreda iste mundo do outro, e que só as olladas privilegiadas poden traspasar, porqu'aquela é unha terra d'encanto e maravilla, a terra de Belfun, cantada pol-os bardos, quen sabe si non é o antigo empiro cético? A terra galega algo tivo tamén d'empiro, cecais, s'hemos dar tino ás consideracións que fai Costantino Cabal, o mitógrafo asturián.

Temos estudado, pois, os caracteres mais saintes que distinguen os nosos Mouros encantados. Sabemos qu'as leendas qu'a iles se refiren, leendas localizadas en todo caso, son espricativas dos momentos prehistóricos ou históricos, ou de lugares qu'ofrecen algunha particularidade misteriosa, e sabemos tamén que hai casos en que lle non chaman mouros os habitantes d'ises lugares, senón que moitas veces son *enanos, xigantes, nenos con*

barbas, señores, donas, doncelas, etc. E mais todos iles son da mesma raza mítica. Isto compre telo en conta, xa que sen dúbida ningunha trátase d'unha *concentración* de leendas e de diversas substitucións de persoaxes.

Esto é o qu'imos ver no remate d'iste traballo que sairá pra outra vegada.

VICENTE RISCO

AVISO AOS NÓSOS SUSCRITORES

Comenzando con iste número a maiería das suscripcións a NÓS, cuíó pago é por adiantado, rogamos aos suscritores que se atopen en descuberto con ista Administración nos remitan o importe da presente anualidade antes da aparición do próximo número que mandaremos certificado contra reembolso por PESETAS 6'75 (montante da suscripción e gastos de xiro) a todol-os señores que non estean ao corrente.

A ADEMINISTRACIÓN.

As arelas da mosca semi-panteísta

A mosca ten arelas infinitas. De noite, n-un recanto do teito: peilea os seus degarros cas patas dianteiras. Escoita como no leito se remexe un racional atelgado de suor e de sono, e debulla, sin sentimento, as bacterias arrecadadas pol-as suas estremidades. O seu pensamento voa moi outo.

Quixera percorrer fuxitivamente - 100 kilometros por hora - o vieiro de espirales que sai das pipas dos detectives de novela.

Quixera esnaquizar todol-os vidros, visións pantásticas da nada.

A mosca semi-panteísta arela liberdade. Loita co pensamento contra a sua inquisición - hixiene - e trema de medo (cando se lembra) dos seus instrumentos de tortura - mosquiteiros.

O cordón umbilical da sua gorxa, faille mover a cachola a xeito de reflector sin lus. Alumina as lebras de inquedanzas e impresiona as placas do seu instinto séptico.

Entre as moscas non hay circos, porque sendo todas monarcas da barra e do trapezio, non atoparian espetadores nin músicos de cornetín. O eterno desencanto da mosca deportista, é non se sentir admirada nos seus traballos ximnásticos nin apraudida pol-os reforcementos dos seus membros. Por eso a mosca semi-panteísta, non da, xa, brincos mortaes nas lebras.

A i-alma da mosca navega no aeroplano do seu organismo, sin medo nin facheira.

Si os homes foran coma moscas - ou vice-

versa - sería deleitoso viaxar a cabalo d-un d-estes animais. Faríanse caravanas que gateñasen pol-a escurredoira xerfa azul do firmamento e carreiras de moscas que sorteasen as chimineas das fábricas e as torres das eirexas.

A mosca semi-panteísta, doíse de non ter estilográfica e de non saber escribir, pra redairtar, nas longas noites en que os racionais lles dá por non mafar a lús, unha obra autobiográfica a estilo da de Gide.

Tamén quixera que a interviuvaren pra contar que en certa ocasión, se lle pousou n-unha faceira a un persoaxe de James Joyce.

A mosca semi-panteísta, pra pasar á Hestoria, non lle falla mais que sacarse un retrato, e logo, suicidarse, meténdose pol-o naris a un conferenciante.

MAGARIÑOS NEGREIRA

Bibliografía da prehistoria galega

(Remate)

116. - MURGUIA, Manuel. «Peñasco con insculuras en Mondariz». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano X. Núm. 95, páx. 259, 1915.
Fotografía da insculura de Plas, con círcos, caviñas e outras figuras. Este artigo foi reproducido na revista «Mondariz».
117. - «Curiosidades históricas». Boletín de la R. Academia Gallega, Ano I, núm. 8.
Referenzas á identidade de poboación antiga de Irlanda e Galiza consignadas no s. XVII no «Libro Vello» de pergameos do Concello de A Cruña.
118. - «Historia de Galicia». Tomos I e II. Lugo, 1865. A Cruña segunda edizón aumentada, 1901 e 1905.
119. - «Galicia». Volumen da Biblioteca «España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia». Barcelona 1888.
120. - «El torques de Centroña». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano VII. Núm. 66, 1912. NOGUEIRA, Ulpiano. - Véxase SANTIAGO.
121. - NOVOA, Evaristo. - «Los Castros Gallegos». Almanaque Gallego de Buenos Aires. Ano 1898, páxs. 24 a 26.
122. - NUÑEZ SARMIENTO, Eduardo. «Antigüedades de Noya. El crucero de Berrimes y el túmulo de Barbanza». Galicia Diplomática. Tomo IV, páx. 133.
123. - OBERMAIER, Hugo. «Impresiones de un viaje prehistórico por Galicia». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol VII, números 148 e 149, Xaneiro-Abril, 1923.
Hay separata. Vista conxunta da prehistoria galega. Publicación de algún material novo das coleccións Sampedro, Requeixo, etc.
124. - «El Hombre Fósil». Memorias de la Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas. Segunda edición, Madrid, 1925.
Publica xa como asturienses algúns dos seixos do cunchal de Súa.
125. - «Die bronzezeitlichen Felsgravierungen von Nordwestspanien (Galicien)», en Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst, Berlin, 1925.
Ampliación da parte correspondente das «Impresions...».
126. - OVIEDO ARCE, Eladio. «Dos nuevos torques de oro». Boletín de la R. Academia Gallega. Tomo IX, núm. 99, páxs. 49 e sigts, 1915.
PARGA PONDAL, Salvador. Véxase PEREZ BUSTAMANTE.
127. - PEREZ BUSTAMANTE, Ciriaco e PARGA PONDAL, Salvador. «Notas de Arqueología prehistórica galega. Los dólmenes de Dombale y de La Gándara (La Coruña)». Separata del Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo, Santander 1924.

128. - PERICOT, Luis. «Los vasos campaniformes de la colección La Iglesia». Boletín de la Real Academia Gallega, núm. 192, Marzal de 1927.
Hay separado con pequeno prólogo. Restauración do vaso campaniforme de Pontes de García Rodríguez publicado varias veces resultando dous exemplares.
- PINTOS LOIS, Octavio. Véxase IGLESIAS VILARELLE, Antón.
129. - PORTELA PAZOS, Salustiano. «Insculturas rupestres». Revista «Ultreya», número 6, páxina 87, 1919.
130. - PORTFOLIO DE GALICIA. Naturaleza y Arte. Primera serie. La Coruña, Ferrer, editor, 1904.
Fotografías de dólmenes, túmulos e outros moimentos prehistóricos.
131. - PUIG y LARRAZ, Gabriel. Inscripciones ibéricas de Galicia». Boletín de la R. A. de la Historia. Tomo XXXI, páxs. 414 e sgts.
Ocupase de certos signos, que coide ibéricos, de Penedos de Leín e Tabeirós, de un anel do Museu de Ourense e de unha pedra de Elrexa de S. Xohán de Monterredondo (Padrón, Ourense).
132. - REALLEXIKON DER VORGESCHICHTE, dirixido por MAX EBERT. Volumen I, Berlin, 1924.
En publicación. Da prehistória española están encargadas Obermaier, Bosch-Gimpera, Anxel del Castillo, Pericot Colominas, Serra Rafols e A. Mayr.
133. - Redaizón do B. de la C. P. de M. H. y A. de Orense. «Importante hallazgo arqueológico». Vol. VI, núm. 140, Sept. - Oct., 1921, páx. 335 e 336. Un fotograbado.
Machadego da Urdiñeira (Gudiña). Dous pulcrais de Ouro e unha peza discoidal ó parecer de sustancia pétreas ou vídreas.
134. - «Noticias». Vol. V, núm. 107, 1926.
Entrada no Museu de un machado de pedra procedente de Beariz.
135. - «Noticias». Descubrimientos arqueológicos en Santa Tecla». Vol. IV, núm. 92, 1913.
136. - «Noticias». Vol. IV, núm. 90, 1913.
Entrada no Museu de un machado de bronce de Viladerrey (Cenlle).
137. - «Noticias». Vol. V, núm. 78, 1911.
Acocho do Roufeiro de ouxetos argésicos.
138. - «Noticias». Vol. II, núm. 44, páx. 360, 1905.
Entrada no Museu da espada de bronce de Forcas do Sr. Conde Balbís e de un machado de pedra de unha mámoa de Avión.
139. - «Noticias». Vol. II, núm. 46, 1905.
Entrada no Museu de tres goibas, un raspador e un machado de unha mámoa de Vilamarín.
140. - «Noticias». Vol. II, núm. 25, Marzo - Abril - 1902.
Entrada no Museu de material de mámoas de Cea e Vilamarín das escavazóns do Sr. Sanxurxo.
141. - «Noticias». Vol. I, núm. 17, páx. 312, 1901.
Entrada no Museu de material de mámoas da prov. de Lugo das escavazóns do Sr. Sanxurxo.
142. - «Noticias». Vol. III, núm. 5, páx. 64, 1906.
Entrada no Museu de un machado de pedra de unha mámoa de Vilamarín.
143. - «Noticias». Vol. III, núm. 52, páx. 80, 1906.
Notiza da entrada no Museu de un machado de pedra do Concello de Xinzo.
144. - «Noticias». Vol. III, núm. 53, páx. 96, 1906.
Entrada no Museu de un machado de pedra de Bande.
145. - «Noticias». Vol. II, núm. 30, páx. 124, 1903.
Entrada no Museu de un machado neolítico e de cerámica topados por D. Xesús Palacios n-unha mámoa das Gándaras de Budiño.
146. - REDAIZON da revista NÓS. «Intento de unha catalogación dos castros galegos». Número do 15 de Xaneiro de 1923.
Describe os castros de Barredo e Castreameo.
147. - REDAIZON do Boletín de la R. Academia de la Historia. «Castros célticos hallados cerca de Santiago de Galicia». Tomo X, páx. 416.
Novas de dous castros perto de Santiago comunicada por D. X. Arias Sanxurxo.
148. - RISCO, Vicente. «Galiza Céltica». Revista NÓS, números 3 e 4.
Sistemización e traída ó día da cuestión dos célticos galegos.
149. - RIVERA, Cesáreo e VAZQUEZ, Víctor M. «Guía de Galicia». Madrid, 1883.
Na páx. 307, trae curiosa nova de un castro e de unha estatua de pedra topada n-él na serra de Avión.

150. - RIVETT CARNAC, J. H. «La piedra de la Coronación de la Abadía de Westminster y su conexión legendaria con Santiago de Compostela». Boletín de la R. Academia de la Historia Vol. XL, páx. 430, 1902.
151. - RODRIGUEZ GALLEGO, José. «Galicia Prehistórica». Boletín de la R. Academia de la Historia. Vol. XLVII, páx. 406, 1905.
152. - ROMERO CERDEIRIÑA, Anxel. «Notas pra un estudo da Urdilheira» na revista NÓS, número 31, 1906.
Castros, casas circulares, arte rupestre, folklóre.
- SAMPEDRO, Casto. Véxase X.
153. - SANDARS, Horace. «Arqueología celtio-romana». Boletín de la R. Academia de la Historia. Tomo LXI, páx. 534.
Nota encol de un torques galego de ouro.
154. - SANTIAGO, José de y NOGUEIRA, Ulpiano. «Bayona antigua y Moderna». Madrid, 1902.
Identificación de localidades prerromanas.
155. - SARALEGUI y MEDINA, Leandro. «Los Castros. Estudios de Arqueología prehistórica» na revista «Galicia» de D. A. Martínez Salazar, Ano I. Núm. 8, Cruña 1887.
156. - «Adobrica» no Almanaque Ferrolano de 1909, páx. 135.
Localización de iste Burgo prerromano no concello de Valdoviño, Ferrol.
157. - «Libunca». Almanaque Ferrolano de 1910, páx. 156.
Identificación de esta localidade antiga co castro do monte Ansoa, fregazada de Neda, Ferrol.
158. - «Estudios sobre Galicia». Biblioteca Gallega dirixida por A. Martínez Salazar, 1888.
159. - «Estudios sobre la época celtica en Galicia». A primeira edizón é de 1867; a terceira de 1894.
160. - SARALEGUI y MEDINA, Manuel. «Los monumentos megalíticos en España». Madrid 1918.
Dólmenes galegos.
161. - SARMIENTO, Fray Martín. «Manuscrito de la R. A. de la Historia, código II. 9, 4. Volumen IX, folios 337 v. e 339 v., s. XVIII.
Mámoas de Barbanza e Salnés, principalmente.
162. - «Sobre la Voz Oleiros» no Semanario Erudito de Valladares. Tomo XX páx. 71, Madride, 1781.
Supón que iste nome tan corrente na toponimia galega indica lugares de incineración. Dólmenes, principalmente de Ría de Arousa.
163. - «Onomástico etimológico de la lengua gallega». Folletón de «La Integridad» diario de Tuy, 1923.
Novas de mámoas, etc., nas páxs. 1906 e sgts.
164. - SAUNIER, Luis. «Investigación histórica acerca de las antiguas explotaciones de oro en España». Boletín de La C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol. IV, números 74, 76 e 78. 1910 e 1911.
165. - SCHULTEN, Adolfo. «Hispania (Geografía, Etimología, Historia)». Traduc. de P. Bosch Gimpera y M. Arillas Ferrando. Barcelona, 1920, con un apéndice sobre «La Arqueología prerromana hispánica» por P. BOSCH GIMPERA.
166. - SEGUIN, P. Pascasio de. «Galicia reyno de Christo Sacramentado y Primogénito de la Iglesia entre las gentes, etc. México, Año Santo de 1750.
Hay edizón de A Habana de 1847 publicada co nome de «Historia de Galicia» e unha adizón dos editores.
Alude a insculpturas rupestres.
167. - SOBREIRA, P. Juan. Cartas e papeles do Arquivo da R. Academia de la Historia. Derradeiros anos do s. XVIII.
168. - SOBRINO, Ramón. - «Insculpturas galaicas prerromanas». Revista «Ultreya», Santiago, 1919, números 5, 6, 7 e 12.
Exemplos rupestres de terras pontevedresas.
169. - «Sobre los orígenes y fundación de Pontevedra». «La Temporada» semanario de Mon-

- dariz. Ano XXXV, núm. 15. 16 de Sept. de 1923. Foi publicado antes no «El Faro de Vigo».
- Grabados de insculturas pontevedresas.
170. - SPENCER DOGSON, Eduardo. «Antigüedades coruñesas. Sobre escritura ogmíca». Boletín de la R. Academia de la Historia. Tomo. LVIII páx. 408, 1911.
171. - «Galicia Histórica. El dólmen de Dombate». La Voz de Galicia. diario de A Cruña. número de 10 de Abril de 1911.
- Nota relatando a visita feita pol-o autor ó dólmen «de Porcelo cerca da aldea de Dombate».
172. - TENORIO, Nicolás. «Viana del Bollo. Pobladores prerromanos». Boletín de la Comisión P. de M. H. y A. de Orense. Volm. II, núm. 40, páx. 281, Sept. - Octu. de 1904.
- Machados de bronce. Epigrafía.
173. - TETTAMANCY GASTON, Francisco. «La Torre de Hércules». La Coruña, 1920.
174. - «Bolcentril. O druidismo e o celtismo galegos. A epopeia irlandesa». A Cruña, 1912.
- Monografía do castro de tal nome. Celtismo.
175. - THOMSON, Guillermo S. «Impresiones y Tradiciones». 1907.
- Notiza de un castro perto de Lugo.
176. - VAAMONDE, Florencio. «Arqueología druidica» na revista «Galicia», núm. 105. A Cruña, 1887.
- Castros.
- VAZQUEZ, Víctor M. Véxase Ribera.
177. - VAZQUEZ NUÑEZ, Arturo. - «Estudios protohistóricos. La Edad del Bronce en el Museo Provincial de Orense». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol II, núm. 39, Xulio - Agosto, 1904.
- Machados de bronce e outros.
178. - «Estudios protohistóricos. Las Mámoas». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Volumen I, núm. 20, páx. 334. Xunio 1901.
- Estazón do Barbanfido de S. Cibrao. Mobiliario de unha mámoa dolménica.
179. - UN TROGLODITA (Anxel del Castillo). «Los Castros y el Sr. García de la Riega». en Tierra Gallega xornal de A Cruña, 1906, número 976.
180. - VERA y AGUIAR, José. «Historia de Galicia». Ferrol, 1836.
181. - VICETTO, Benito. «Historia de Galicia». vol. I. Ferrol, 1865.
182. - VILLA-AMIL y CASTRO, José. «Crónica de la provincia de Lugo». Madrid, 1866.
183. - «Antigüedades prehistóricas y célticas de Galicia». Lugo, 1873.
- Planta e alzado de dúas cistas no Valadouro. Escavazóns en covas da bisbarra de Mondoñedo e outras notizas.
184. - «Adornos de oro encontrados en Galicia». Museo Español de Antigüedades. Tomo III, páx. 545, 1874.
185. - «Armas, utensilios y adornos de bronce encontrados en Galicia». Museo Español de Antigüedades. Tomo IV, páx. 59, 1875.
186. - «Los Castros y las Mámoas de Galicia». Museo Español de Antigüedades. Vol. VII, páxinas. 195 a 237, 1876.
187. - «Exposición organizada por la Sociedad Económica de Amigos del País. Objetos que expuso el Sr. D. José Villa-amil y Castro». Santiago, 1885.
- Relazón de ouxetos de ouro, cobre e bronce atopados pol-o autor en castros e mámoas.
188. - «La Edad prehistórica en Galicia según Cartailhac». Revista «Galicia» de Martínez Salazar, núm. 2, 1887.
189. - «Memoria sobre la creación de un Museo Arqueológico en la ciudad de Santiago». Santiago, 1887.
- Relazón de ouxetos prehistóricos do autor e da Sociedad Económica.
190. - «Castros». Galicia Diplomática. Vol. III, 1888, páxs. 270 e 271. Santiago.
191. - «Otra piedra vacilante y varias rectificaciones». Galicia Diplomática. Ano III, núm. 30, páxina 226. Santiago.
192. - «Productos de la metalurgia gallega en tiempos remotos». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense, números 53, 54, 55 e 57 (1907).
193. - «Poblaciones, monumentos y caminos antiguos del norte de la provincia de Lugo». Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid. Tomo V, páxs. 81-139. 1878.

194. - X (D. Casto Sampedro). «Indicaciones epigráficas desde La Guardia a Santiago». Artigo na «Guía del Turista. Mondariz, Vigo, Santiago». Madrid, 1912.

Resumen de noticias de machados, fibulas e estelóns arqueolóxicas con relación especialmente ó museo de Pontevedra.

A D D E N D A

BOSCH GIMPERA, Pedro. Vêxase SCHULTEN.

195. - CALVO, Ignacio. «Citánias gallegas» na Revista de Arch. Bibl. y Museos. Tomo XXXI, 1914, páx. 63 e sig.

Refírese á do Tegra. Este artigo apareceu editado aparte n-un folleto xa citado do autor en compañía do resultado de investigacións posteriores.

196. - CASTILLO, Angel del. «Prehistoria gallega. Hachas de bronce de talón (hallazgo de un depósito)». Boletín de la R. A. Gallega. Ano XXII, Tomo XVII, números 194 e seguintes, páxinas 33 e segts. 1927.

Seis machados de S. Xiao de Cumbras en terras de Sobrado dos Monxes. Halládzgos soltos. Castros.

197. - CATÁLOGO de la Real Armería. Madrid, 1854. páxs. 87 e 88.

Co núm. 1722 catalógase unha caixa coa dous machados de bronce lapados en 1817 perto de Compostela e remitidos polo Conde de Maceda.

198. - FONTES, Joaquín. «Uma excursão arqueológica a Galiza». Separata do núm. V de «Arqueologia e Historia. Orgao da Associação dos Arqueólogos Portugueses». Lisboa, 1927.

Insiste en calificar de chelenses os séixos de Camposancos. Insculuras de Oya. Machado de dous anelos de Caminha. Consideracións en col das nosas idades do Bronce e do Ferro.

199. - MAYORDOMO, Valentín. «La citania de Santa Tecla en la Provincia de Pontevedra». Ibérica, revista do observatorio do Ebro. Ano VII, Tomo I, vol. XIII, núm. 311.

200. - SPENCER DOGSON, Edward. «Más monumentos destruidos». Artigo do diario de Tuy. «La Integridad». 6 Abril 1911.

Fala dos monumentos da Bisbarra de Laxe.

FLORENTINO L. CUEVILLAS e FERMIN BOUZA BREY

Mes de Maio de 1927.

Os homes, os feitos as verbas

LIBROS

PROEL, por AMADO CARBALLO.

Un feixe de poemas segados no lameiro da veiramar c'unha fouce figurada pol-o crecente ledo e mozo que s'afia nas illas bretemosas da boca-ria. O rechouchelar dos cancioneros - as verbas teñen gosto de froito e de marisco - brinca pol-as escadas mariñas dos versos sinxelos, carregados pol-o arume salgado da onda cantareira e do pifeiral inzado a carón das roibas prayas. Un senso de xogo na mañán musical. E nin un verso vello, nin unha imaxe usada. Tan novo, c'a eterna novidade do poema sentido, coma o sol engayolado na arboladura d'un bergantín saíndo pr'o largo.

Por baixo, e arredor dos poemas lateixa un vibradoiro mundo decorrente. Istes versos ecóan en nós e fan-nos abenzoar a súa saída ó mundo. Pois leense moitas vegadas, fan regueiros pol-os soutos e milleirales do espírito e levan-nos no seu ronsel saudoso, gostosamente.

¿Crítica? Non. ¿Pra qué? Desexo deixar istas coartillas, e dinantes qu'o sol s'enterre percorrer unha vegada máis, todo-os poemas d'end'o «Limiar» hasta «Afogado». Pois logo por un instante, fuxen moitas acedumes, mentras alentamos no aer d'o libro de Amado Carballo.

Imprenta LAR. Real, 36 - 1º. A Cruña

DIREITORES

Ginecologia e Partos

Cirurgia geral

Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruzeiro, ten todas as condicións precisas.—Prestábase toda crás d'operacións.—Dotado de todos os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda con voltagem de 200.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auxilios, procesos inflamatorios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitud e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóñase con material esterilizado pra fora da cidade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en todos os compañeiros, previo consentimento dos directores.

[illegible]

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras. Apartado 18--Ourense

e FARMACIA

Teléfono 28

O U R E N S E

[illegible]

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura que os de pruma e limpa millor
Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

OURENSE

Andrés Perille - OURENSE

M E R O U E V O S T E D E

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA

P O R

Ramón Otero Pedrayo

Augas bicarbonatado-sódicas de
M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR
MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo
e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño
O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Maio a 31 d'Outono